

Delaktighetens cirklar: perspektiv på hur välbefinnande uppstår

Jarkko Salminen, Pauliina Lehtonen, Sanna Rikala, Anna-Kaisa Kuusisto, Henna Luoma-Halkola, Eeva Puumala, Liina Sointu, Antti Wallin & Liisa Häikiö

Abstract

I den här artikeln utvecklar vi en normativ-metodologisk modell – delaktighetens cirklar – för att kritiskt granska hur olika individer och gemenskaper blir en del av samhället, och hur delaktigheten är kopplad till välbefinnande i situation och kontext. Modellen gör det möjligt att undersöka och förstå hur delaktighet uppstår i vardagen ur individens synvinkel. Vår syn på delaktighet är multidimensionell: sociokulturell, ekonomisk-materiell och politisk. Med hjälp av modellen urskiljer vi tre "cirklar" som är centrala för hur delaktighet uppstår, där delaktighet antingen sker eller inte sker: meningsfulla sociala relationer, den trygghet som tjänster och boendemiljöer erbjuder samt delaktighet som medlem i samhället. Vi introducerar begreppet delaktighetens cirklar för att illustrera hur välbefinnande uppstår med fokus på delaktighet för äldre, unga som står utanför arbetsliv och utbildning, ensamkommande flyktingungdomar och personer som är verksamma inom invånargemenskaper. Översikten bygger på artikelförfattarnas senaste studier, de empiriska data som samlats in genom dem samt de publicerade resultaten.

Nyckelord:

välbefinnande, delaktighet, sociala relationer, tjänster, deltagande

Abstract

In this article, we develop a normative-methodological spheres of inclusion -model that helps to critically examine how different individuals and communities become part of society and how inclusion is connected to well-being in different situations and contexts. The model allows the everyday formation of inclusion to be viewed from the perspective of individuals. We understand inclusion as multidimensional – socio-cultural, economic-material and political. Using the model, we distinguish three "spheres" as central to the formation of inclusion: relevant social relationships, security provided by services and living environments, and participation as a member of society. We illustrate the role of these spheres in the formation of well-being from

the perspectives of older people, young people outside work and education, young immigrants who have arrived alone, and people in a residential community. The illustrations are based on the empirical data and results of recent studies by the authors.

Keywords:

well-being, social inclusion, social relationships, services, participation

Inledning

Artikeln handlar om delaktighetens roll för att skapa välbefinnande. Inom forskningen i välbefinnande ses delaktighet och möjligheter till inflytande som viktiga dimensioner av välbefinnande. Denna text är en kritisk granskning av förhållandet mellan delaktighet och välbefinnande. Vi argumenterar för att förhållandet är mångfacetterat och kräver förståelse för delaktighetens och välbefinnandets situations- och kontextbundna karaktär.

Delaktighet har blivit ett populärt begrepp inte bara inom forskningen utan även i politiken och förvaltningen. Europeiska unionen har varit en nyckelaktör i arbetet för delaktighet, men delaktigheten har också fått en stor roll i politiken och beslutsfattandet i kommunerna i Finland. Begreppet delaktighet ger positiva konnotationer vilket ger möjligheter att skapa gemensamma visioner för målet med politiska åtgärder: delaktighet anspelar på universella mänskliga erfarenheter av deltagande och att vara tillsammans (Silver & Miller 2003). Eftersom delaktighet kan betyda många saker kan begreppet adopteras av många aktörer och anpassas till olika situationer (Levitas, 2004; Isola m.fl. 2017, 3). På grund av begreppets flexibilitet kan den konkreta innebörden av delaktighet ändå lätt bli oklar, vilket har lämnat utrymme för många slags politiska handlingar (Raivio & Karjalainen 2013, 12).

I den här texten är vi särskilt intresserade av hur begreppen delaktighet och välbefinnande överlappar och var de eventuellt avviker från varandra. Generellt sett anses brist på delaktighet försvaga individens välbefinnande, men så är inte alltid fallet. En person som till synes står utanför samhället kan ändå vara nöjd och till och med känna välbefinnande. Att enbart fokusera på den subjektiva upplevelsen av välbefinnande kan dock vara problematiskt om målet är att göra en bredare

granskning av individers verkliga möjligheter att sträva efter välbefinnande i samhället. Å andra sidan är andras förväntningar på delaktighet inte användbara om individen själv inte upplever att delaktigheten ökar hens eget välbefinnande. Därför är det viktigt att beakta både välbefinnandets subjektiva och objektiva karaktär (Allardt 1993; Lagerspetz 2011). Dessa två aspekter är inte alltid samma sak, varför strävan efter delaktighet är komplext och kräver en situationsbunden förståelse av sambandet mellan delaktighet och välbefinnande.

För att kartlägga skärningspunkter och skillnader mellan delaktighet och välbefinnande granskar vi först diskursen om delaktighet och reflekterar kritiskt över vilka politiska och administrativa mål som tolkningen av delaktighet och deltagande ofta bygger på. Därefter analyserar vi delaktighetens koppling till välbefinnandet med hjälp av de sociokulturella (*being part of*), ekonomiskt-materiella (*having a part*) och politiska (*taking part in*) dimensioner och presenterar den normativ-metodologiska modell – *delaktighetens cirklar* – som vi har skapat. Vi identifierar tre nyckelfaktorer eller "cirklar" som är centrala för uppkomsten av delaktighet: meningsfulla sociala relationer, trygghet som tillhandahålls av tjänster och livsmiljöer, och delaktighet som medlem av samhället. Med hjälp av modellen *delaktighetens cirklar* är det möjligt att på ett heltäckande sätt gestalta relationen mellan delaktighet och välbefinnande utifrån persons livssituation. Vi åskådliggör delaktighetscirklarnas betydelse för välbefinnandet med fokus på äldres deltagande, unga utanför arbete och utbildning, ensamkommande flyktingungdomar och personer som är verksamma inom invånargemenskaper. Genom en empirisk genomgång utmanar vi den politisk-administrativa tanken att delaktighet är motsatsen till marginalisering eller att delaktighet bygger på deltagande. Vår utgångspunkt är att samhället består av människor i olika situationer samt förhållandena mellan dem, deras livsmiljö och samhällsinstitutioner. På det sättet formas delaktigheten av individens relationer till andra människor, olika verksamhetsmiljöer och samhället. Utifrån resultaten diskuterar vi hur kommuner på ett övergripande sätt kan upprätthålla och stärka invånarnas välbefinnande med hänsyn till de cirklar som är sammanflätade med samhället, gemenskaper och de enskilda individernas liv, och som möjliggör och utesluter delaktighet.

Social delaktighet, politisk delaktighet

På engelska har begreppet *delaktighet* två motsvarigheter: beroende på sammanhanget antingen "*social inclusion*" eller "*participation*". Utifrån dessa utgångspunkter sträcker sig begreppets politisk-administrativa och teoretiska rötter från vetenskaplig diskussion om dels marginalisering (*social exclusion/inclusion*), dels deltagande och inflytande (*participation*). I den finländska delaktighetsdiskursen ingår båda betydelserna – inkludering/att höra till och deltagande/inflytande. Vi har sammanfattat bakgrunden till begreppet delaktighet i tabell 1.

Tabell 1: Delaktighetsbegreppets teoretiska och politisk-administrativa bakgrund.

	Social delaktighet	Politisk delaktighet
Teoretisk bakgrund	- Diskussionen inom den franska sociologin på 1970-talet: <i>Strävan efter att förstå varför sammanhållningen i samhället har försvagats.</i> - Diskussionen inom den europeiska sociologin och socialpolitiken på 1980- och 2000-talen: <i>Strävan efter att beskriva flerdimensionell brist på delaktighet och de bakomliggande processerna och mekanismerna.</i> - Diskussionen inom den finländska forskningen: <i>Startade som "marginaliseringsforskning" på 1990-talet och ersattes av diskussionen om delaktighet på 2000-talet.</i>	- Demokratiteorier och diskussioner om deltagardemokrati sedan 1960-talet: <i>Medborgarnas deltagande och direkta inflytande.</i> - Brukarmedverkan och gemensamma utvecklingsaktiviteter sedan 2000-talet: <i>Analys av "delaktighetsutvecklingen" och att det uppkommit nya sätt att delta.</i>
Politisk-administrativ bakgrund	- Det centrala begreppet i EU:s socialpolitik sedan 1980-talet, allmänt vedertaget i medlemsländernas politiska program: <i>Målet för delaktighetspolitiken är grupper som riskerar att marginaliseras.</i> - I Finlands politiska program sedan 1990-talet: <i>Åtgärderna för att förebygga marginalisering formulerades som jämlik delaktighet eller "arbetslivsdelaktighet".</i>	- Internationella organisationer och gemenskaper arbetar för ett brett deltagande: <i>Demokratiunderskottet ses som ett hot; önskan om aktivt medborgarskap och brukardelaktighet.</i> – En central utgångspunkt i Finland när man reformerar lagstiftning och formulerar politiska program: Att stärka kommuninvånarnas delaktighet och den kommunala demokratin samt öka valdeltagandet.

Från att bekämpa fattigdom till social delaktighet: Delaktighet definieras i många sammanhang som en motsats till marginalisering. Brist på delaktighet är relaterat till begreppet fattigdom men har en bredare betydelse. Närliggande begrepp till brist på delaktighet och marginalisering är ojämlikhet eller att någon är missgynnad.

Diskussionen om begreppet marginalisering (*social exclusion*) startade i Frankrike på 1970-talet inom politikens område, men även sociologer deltog i den (Béland 2007). Franska politiker och forskare oroade sig för att den sociala sammanhållningen försvagades. På 1980-talet spreds diskussionen om marginalisering över hela Europa. EU-kommissionen lade grunden för den sociala dimensionen av det "europeiska projektet" (Silver & Miller 2003). Delaktighetsperspektivet betonade vikten av deltagande i arbetsmarknaden för individens och samhällets välbefinnande. Sedan 1990-talet har EU:s fattigdomsprogram utvecklats så att fokus inte ligger på att bekämpa fattigdom utan att öka delaktigheten. Fattigdomen sågs inte längre som ett problem i sig. Den ansågs vara skadlig först när den hotade samhällets sammanhållning (Levitas 1996, 16).

Idén om delaktighet kom till Finland på 1980-talet, när Jorma Sipilä (1985) utvecklade begreppet *syrytyminen* (marginalisering) inspirerat av den europeiska debatten om utanförskap (*exclusion*) och begreppet utslagning som antogs i Sverige. Perspektivet på marginalisering erbjöd en möjlighet att se på flerdimensionella sociala problem: fattigdom, arbetslöshet och bostadslöshet. Också att bli exkluderad från den sociala gemenskapen leder till marginalisering. Man kan bli exkluderad också från utbildning, maktutövning eller deltagande i beslutsfattande (Sandberg 2015, 84–86).

Inom det finländska beslutsfattandet på 2000-talet handlar social delaktighet framför allt om att få folk i en svag arbetsmarknadsposition att komma ut i arbetslivet och att utveckla servicesystem som ger brukarna en aktiv roll (Raivio och Karjalainen 2013; Leeman & Hämmäläinen 2016). Inom förvaltningen talar man om aktivering och delaktighet. Dessutom betonar man att delaktigheten byggs upp i vardagliga sociala sammanhang (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019). Med delaktighet avses då individens upplevelse av att tillhöra en gemenskap eller ett samhälle (*belonging*) (Leeman & Hämmäläinen 2016).

De som löper risk att hamna utanför delaktigheten anses vara personer som till exempel är i en utsatt position eller i en instabil arbetsmarknadsposition, och missgynnade, vilket i praktiken betyder långtidsarbetslösa, personer med funktionshinder, etniska och språkliga minoriteter, invandrare samt personer som får mentalvårds- och missbrukarrehabilitering. Mot denna bakgrund kan begreppet delaktighet i den politiska diskussionen tolkas som något av ett rundgångsuttryck för det man tidigare kallade marginalisering (Raivio & Karjalainen 2013).

Den referensramen för delaktighet som betonar dess ojämna fördelning (Isola m.fl. 2017) är en kritisk kontribution till den finländska debatten. Den undersöker delaktigheten ur en socialpolitisk synvinkel och fokuserar på att öka en jämlik delaktighet med hjälp av tjänster och politik. Genom delaktighet vill man stärka medborgarnas koppling till sådant som ger välbefinnande, det vill säga materiella och immateriella resurser som stödjer medborgarnas funktionsförmåga och välfärd. Hit hör till exempel försörjning, boende, utbildning, kultur, konst, kunskap och interaktionsförmåga, kreativitet och tillit. Delaktigheten kan därmed förstås som en nyckelfaktor för upplevelsen av välbefinnande.

Från demokratiunderskott till politisk delaktighet: Delaktighet definieras också separat från kampen mot fattigdom som socialt deltagande och inflytande. Den teoretiska diskussionen om deliberativ demokrati och praktiska försök att tillämpa den i det samhälleliga beslutsfattandet har väckt ett intresse för att förnya begreppet (t.ex. Setälä 2003). Vid detta tillvägagångssätt blir begreppet delaktighet funktionellt: det handlar om människors aktivitet i en viss social kontext eller inom vissa politiskt-administrativa ramar.

Deltagande kan delas upp i aktiviteter som medborgarna initierar på eget initiativ, som t.ex. att påverka i sociala rörelser och organisationer eller som att delta i processer som startats inom den offentliga förvaltningen, till exempel stadsplanering (Häikiö 2014; Lehtonen 2013). Det är ofta personliga erfarenheter som tändar gnistan till frivilligt deltagande för att aktivera sig för att lösa ett samhällsproblem. Medborgarnas frivilliga deltagande tar sig olika uttryck som härrör från deras vardagsupplevelser. I den offentliga förvaltningen å sin sida ses deltagandet som ett exempel på deltagardemokrati. Det är ofta den offentliga förvaltningen som förutbestämmer möjligheterna till deltagande. Enligt lagen ska den offentliga

förvaltningen skapa möjligheter för medborgarna att delta i beslut som rör dem själva. Även i politisk diskurs och städers strategier betonas vikten av att stärka invånarnas delaktighet.

Utvecklingen av den offentliga förvaltningen har sedan 1990-talet betonat medborgarnas allt aktivare roll (Häikiö & Leino 2014). Internationell debatt och internationella organisationer har haft ett avgörande inflytande på att deltagardemokrati har antagits som en del av administrativa system. Till exempel har sinsemellan väldigt olika organisationer som World Social Forum, Världsbanken, OECD, EU och FN var och en främjat deltagande budgetering (Häikiö & Salminen 2016). Som ett allmänt mål framhåller de att deltagande budgetering stärker medborgarnas delaktighet, utvecklar lokalsamhällen och bostadsområden samt producerar allmännytta (t.ex. Röcke 2014).

Dessa diskussioner syns också i det finländska samhället, där idéerna om deltagardemokrati särskilt har betonat interaktionen mellan medborgare och ämbetsmän (Keränen 2014). Uppfattningen om vad som menas med delaktighet skapas genom olika roller – såsom konsumenter, brukare och aktiva medborgare (Häikiö 2012). Delaktighetens politiskt-administrativa betydelse illustreras av att man i Finland har ansträngt sig för att stärka medborgarnas roll i planering och beslutsfattande lagstiftningsreformer och flera projekt för att utveckla metoder för delaktighet.

Det har funnits en önskan att öka transparensen i den offentliga förvaltningen genom att öppna beredningen av ärenden inom till exempel stadsplaneringen för offentlig diskussion så tidigt som möjligt (Bäcklund & Mäntysalo 2009). Öppet beslutsfattande och medborgardeltagande när det gäller olika samhällfrågor diversifierar kunskapsbasen inom den offentliga sektorn och beslutsfattandet (Bäcklund, Häkli & Schulman 2017). I den offentliga förvaltningen på 2010-talet har medborgarna framför allt deltagit i utvecklandet av offentliga tjänster (Osborne 2010; Tuurnas 2016). Här framträder idén om medborgarpartnerskap, där medborgarna utvecklar den offentliga förvaltningen tillsammans med tjänsteinnehavare.

Delaktighet som verktyg för att förändra samhället: Delaktighet som ett sätt att bekämpa fattigdom och som deltagande i demokrati är exempel på mångfalden av

delaktighets definitioner. Att omdefiniera begreppet delaktighet har varit ett sätt att beskriva vilken sorts politiska program man anser bör genomföras. Deltagande är därför inte ett "oskyldigt" eller neutralt begrepp. Det har gjort det möjligt att undvika att prata om fattigdom och i stället flytta fokus till problem med kulturell tillhörighet (Silver & Miller 2003, 3; Sandberg 2015; Béland 2007; Fergusson 2004). Begreppet delaktighet passade därför väl för det politiska projekt vars mål var att gå från en "passiv välfärdsstat" mot en "aktiv välfärdsstat", och som betonade individens ansvar snarare än statens roll (Béland 2007).

Å andra sidan kan konceptualiseringen av delaktighet som politiskt deltagande flytta uppmärksamheten bort från större problem relaterade till representativ demokrati och beslutsfattande och skapa ett behov av att utveckla lokalt och tematiskt begränsade möjligheter till deltagande (Keränen 2014; Bäcklund m.fl. 2018). Det är inte alltid lätt att identifiera medborgarnas frivilliga deltagande. Deltagardemokrati har också kritiserats för att inte ta hänsyn till parternas olika värderingar och intressen, vilket skapar obalans i maktrelationer och ojämlika positioner (t.ex. Bäcklund & Mäntysalo 2009).

Om man fokuserar på strävan efter delaktighet ignorerar man ojämlikheten mellan de som är delaktiga eller institutionaliserade maktrelationer. Frågan blir då hur man ska locka eller tvinga dem som inte är delaktiga att delta i ett redan definierat socialt eller politiskt-administrativt projekt (Levitas 2004). I och med att man anammar begreppet delaktighet definieras inte längre en individs sociala delaktighet av de resurser som står till hans förfogande, utan individens eget ansvar för delaktighet eller utanförskap betonas. Huruvida individen tillhör eller inte tillhör samhället ses som hans eget val.

Delaktighetens cirklar-modellen

Arbetsmarknaden och delaktighetsprojekt som erbjuds av den offentliga förvaltningen är centrala vägar till anknytning till samhället. De utgår ifrån att delaktigheten har en koppling till välbefinnande, men i huvudsak på ett endimensionellt sätt.

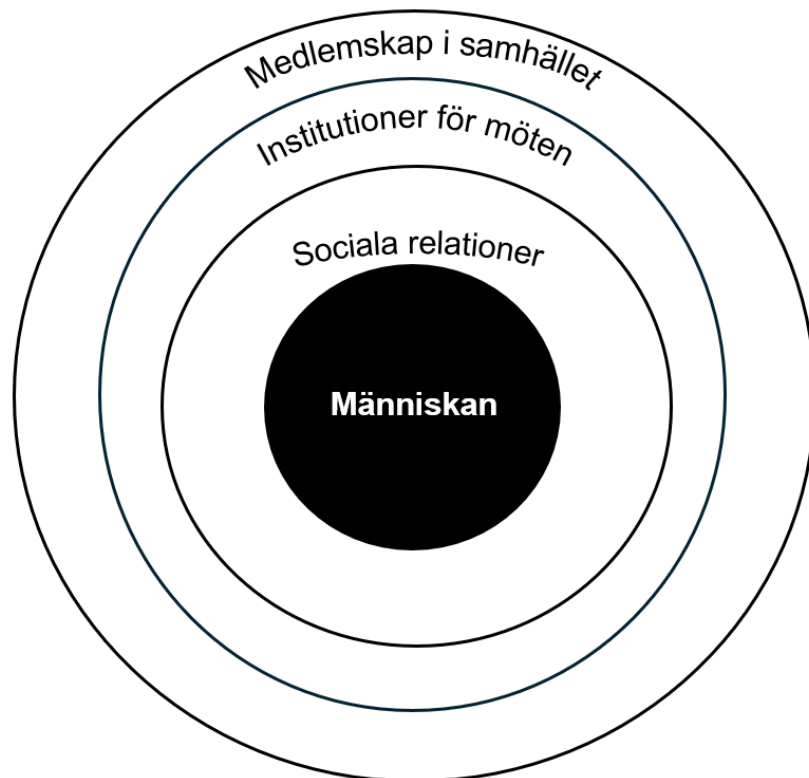
Välbefinnande tolkas som arbete eller en känsla av samhörighet och är nästan synonymt med deltagande. Då beaktas inte att delaktigheten är diversifierad och situationsspecifik. Det kan hända att en människa i det egna livet är delaktig i olika sammanhang och interaktioner som ger välbefinnande och mening i livet och samtidigt upplever brist på delaktighet i vissa sammanhang eller mer allmänt i

samhället. Till exempel kan unga människor som är på väg att bli självständiga, eller invandrare med flyktingbakgrund, vara både delaktiga och inte delaktiga samtidigt, i olika områden i livet (Fergusson 2004; Mezzadra & Neilson 2012). Arbetsplatsen erbjuder inte nödvändigtvis en känsla av social tillhörighet och socialtjänsten stärker kanske inte meningsfulla relationer. Utmaningen är att verka för delaktighet inom olika livsområden så att ökad delaktighet inom ett område i livet inte försvagar möjligheterna att delta i samhället inom ett annat område (Williams & White 2003). Bara sådan delaktighet skapar välbefinnande.

Vi har utvecklat modellen delaktighetens cirklar för att åskådliggöra hur delaktighet uppstår i vardagen. Idén till modellen föddes ursprungligen år 2016 i en workshop om personer som är svåra att nå och deras problem – särskilt äldre – och hur de kan göras delaktiga och ges tillgång till stöd och tjänster. I workshopen gjordes grupparbeten och i en grupp som bestod av forskare och inbjudna aktörer, bland annat kommunala socialarbetare och representanter för olika organisationer, föddes idén om cirklar som illustrerar delaktighet. Efter det testades modellen som ett analysredskap inom forskningen. Den har fungerat som ett sätt att kombinera och jämföra studier som har använt olika metoder och studerat olika grupper. Detta är den första vetenskapliga artikel som bygger på delaktighetens cirklar-modellen.

Individen och hens liv står i centrum i delaktighetens cirklar-modellen (figur 1). Runt individen uppstår olika cirklar, som vi i vår studie identifierar som centrala kontexter där delaktighet antingen uppstår eller inte uppstår. Cirkarna har en koppling till varandra. De olika cirkarna för delaktighet är:

- *Sociala relationer*: Familj, vänner och umgängeskretsar spelar en central roll i vår vardag. De som står oss nära hjälper oss i vardagen och möjliggör meningsfull tillhörighet.
- *Institutioner för möten*: Olika vardagstjänster och -miljöer som skola, rådgivningscentra, servicebussar, affärer, infrastruktur och hobbyer gör det möjligt att sköta ärenden och skapar trygghet och kontakter mellan olika aktörer.
- *Medlemskap i samhället*: Deltagande på arbetsmarknaden eller politiskt deltagande ger resurser och därmed möjlighet att delta i aktiviteter som upprätthåller samhället och strävar efter att förändra det.

Figur 1: Delaktighetens cirklar-modellen utgår ifrån individen, som omges av gemenskapen, tjänster, den omgivande miljön och samhället.

I olika de olika cirkelarna agerar och deltar individer på olika sätt som påverkar välbefinnandet: de är medlemmar i till exempel lokal-, kamrat- eller arbetsgemenskaper. De får också till exempel lön, transferering eller ekonomiskt stöd från sina anhöriga. Dessutom kan de delta genom att försöka påverka i olika cirklar. Delaktigheten tar sig alltså sociokulturella, ekonomisk-materiella och politiska uttryck i olika sammanhang. Detta påminner om Erik Allardts (1976; 1993) idéer om mångdimensionellt välbefinnande. Enligt honom är välbefinnande inte bara en individuell egenskap, utan formas av individens relationer till flera element i omgivningen, till exempel andra människor eller samhället. Således är välbefinnandet en helhet som formas av sociala relationer, levnadsstandard och självförverkligande. Även Raivio och Karjalainen (2013) argumenterar med stöd i Allardts indelning för att de grundläggande förutsättningarna för delaktighet består av tillräcklig inkomst och adekvata välfärdstjänster, tillhörighet i gemenskaper samt makt

och agens. Enligt dem kräver social delaktighet att alla förutsättningar för välbefinnande förverkligas.

När man undersöker välbefinnande och delaktighet är det viktigt att beakta å ena sidan individens agens, det vill säga vad individen gör för att bli delaktig, men samtidigt också vilka möjligheter omgivningen tillhandahåller, det vill säga huruvida individen accepteras som en del av olika gemenskaper, huruvida hen får sin andel av olika resurser och huruvida hen har möjlighet att delta i beredningen av viktiga frågor (Fraser m.fl. 2004).

Delaktighetens cirklar hjälper oss förstå delaktighetens mångdimensionella och situationsbundna karaktär. Delaktigheten tar sin form i samspelet mellan cirkarna. Till exempel påverkar sociala relationer möjligheterna till utbildning. Å andra sidan kan utbildningen avgöra de sociala relationernas betydelse för delaktigheten i vardagen. Bristen på delaktighet kan ackumuleras (Silver & Miller 2003; Levitas 1996, 13) om till exempel de i en svagare social ställning får mindre utbildning, vilket ytterligare begränsar deras sociala relationer.

Modellen hjälper oss att kritiskt granska situationer där människor erbjuds endimensionell delaktighet. Till exempel kan en välfärdsstat erbjuda sina medborgare ekonomisk trygghet men inte lösa problemen med brist på tillhörighet (Isola m.fl. 2017, 19; Kainulainen 2010, 300). Delaktighetsprojekt kan visserligen ge individen en känsla av tillhörighet, men erbjuder ofta inte resurser eller möjligheter att påverka (Béland 2007, 133; Koivisto, Isola & Lyytikäinen 2018, 8). Om en person upplever brist på delaktighet inom någon av cirkarna kan en annan cirkel i stället överbetonas vilket stärker personens deltagande i någon annan gemenskap vilket kan vara dåligt för det övergripande välbefinnandet. Tillhörighet i till exempel en grupp för kamratstöd är inte alltid bra med tanke på individens välbefinnande utan kan i värsta fall leda till att det skapas skuggstrukturer i samhället.

Delaktighetens cirklar är en metodisk modell som situationsbundet hjälper oss identifiera hur delaktighet eller brist på delaktighet uppstår i individers och familjers vardagsliv. Utgångspunkten är att delaktighet och brist på delaktighet utvecklas som en process, dynamiskt och flerdimensionellt (Du Toit 2004; Silver & Miller 2003; Levitas 1996). Modellen är också normativ. Delaktighet som ger ett övergripande

välbefinnande kräver en balans mellan cirkarna. Om delaktigheten till exempel enbart bygger på arbete och delaktighet på arbetsmarknaden kan det bli svårt att skapa personliga relationer utanför arbetet i den egna gemenskapen (Levitas 1996). Å andra sidan kan alltför täta nära band till den närmaste gemenskapen begränsa möjligheterna att delta i samhället utanför (Kallinen & Häikiö 2020). Det är viktigt att inse skillnaden mellan subjektivt och objektivt välbefinnande. Till exempel kan en individ vars delaktighet är begränsad till bara den närmaste gemenskapen eller som lever utanför alla gemenskaper känna sig välmående trots att hen saknar tillgång till ett övergripande objektivt välbefinnande.

Delaktighet uppstår i vardagen

I följande kapitel granskar vi fyra grupper och deras delaktighetscirklar: unga vuxna som står utanför arbetsliv och utbildning, äldre stadsbor, unga flyktingar som kommit ensamma till Finland när de var minderåriga, och personer som är verksamma i invånargemenskaper. Granskningen bygger på färsk forskning av författarna till denna artikel och de empiriska data som samlats in i anslutning till dessa studier (se tabell 2). Vår metod kan kallas kvalitativ meta-analys/syntes (Timulak 2014). Med modellen delaktighetens cirklar som utgångspunkt presenterar vi ett nytt analytiskt perspektiv som sammanför våra tidigare studier. Vår forskning förenas av ett liknande intresse för att förstå samhället utifrån människors vardagsliv, vilket gör det möjligt att på ett naturligt sätt syntetisera våra respektive studier där vi söker svar på olika forskningsfrågor.

Tabell 2. De grupper och det material som använts i studien.

Deltagargrupper	Insamlat material, tidpunkt, projekt	Publikationer
A. Unga vuxna som står utanför arbetsliv och utbildning	Individuella intervjuer (6 st.) och gruppintervjuer (4 st.) med ungdomar som bor i förort, 2013–2014, Omaverkko, Omapaja (ARA)	Häikiö & Snellman 2016; Van Aerschot, Häikiö, Snellman & Kallinen 2016; Snellman, Lehtonen & Van Aerschot 2016; Van Aerschot & Salminen 2018; Salminen 2020
	Intervjuer med unga vuxna som på grund av psykisk ohälsa står utanför arbetsliv och studier om deras livssituation (49 st.), 2016, Poissa pelistä? Nuorten aikuisten masennus ja työkyvyttömyys (FA)	Rikala 2018; Rikala 2019; Rikala 2020; Korhonen & Rikala 2020; Rikala 2021
	Individuella intervjuer med personer som får rehabiliteringspenning för unga (21 st.), 2018, Kuntoutus, palvelut ja työllistyminen (FPA)	Salminen 2019
B. Äldre stadsbor	Gruppintervjuer (7 st.) med äldre som bor i förort, 2017, Dwellers in Agile Cities (RSF)	Luoma-Halkola & Häikiö 2020; Maununaho, Luoma-Halkola & Puumala 2021; Sointu & Häikiö 2021
	Individuella intervjuer med personer som använder servicebuss och resor med servicebuss enligt go along-metoden (12 st.), 2019, avhandlingsarbetet Ikääntyneiden itsenäinen arki ja liikkuminen, Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö (FA), Kohti ekohyvinvointivaltiota (RSF)	Luoma-Halkola & Jolanki 2021

	Individuella intervjuer med anhörigvårdare till äldre som bor i städer (15 st.), till en del genom fotoelicitering (6 st.), 2010, avhandlingsarbetet Hoiva suhteessa, Care at Home for Older People (NCoE Reassess, NordForsk), Vanhuus, hoiva ja kuluttajuus (FA), Insurance and the Problem of Insecurity (FA)	Sointu 2016
	Individuella intervjuer (4 st.) och gruppintervjuer (3 st.) med äldre som träffas på ett torg i staden, deltagande observation (82 h), 2011, avhandlingsarbetet Eläkeläisten tila. Individuella intervjuer med äldre som bor i förort (8 st.), intervjuprotokoll från museiarkiv (16 st.), dokument från Björneborgs stad, deltagande observation i förort, 2013-2014, Lähiön henki (Miljöministeriet)	Wallin 2014a; Wallin 2014b; Wallin 2019
C. Unga flyktingar som kommit ensamma till Finland när de var minderåriga	Konst- och musikverkstäder (tre verkstäder med sammanlagt 10 träffar), deltagande observation, etnografisk studie på en boendeenhet för unga (7 mån.), medieobservation, 2014-2018, Pakotetun siirtymisen ylikulttuuriset muistot (FA), spetsforskningsprojektet TRUST (FA)	Kuusisto-Arponen 2016a & b; Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018, Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019; Kuusisto & Tuominen 2019

D. Personer som är verksamma i invånargemenskaper	Individuella intervjuer (8 st.), dokumentärer/mediematerial, observation av evenemang som arrangerats av en invånargemenskap, 2007–2009, avhandlingsarbetet Julkisesti uskottavat. (KAKS, Pirkanmaan Kulttuurirahasto, C.V. Åkerlundins fond, Tampereen yliopiston Tukisäätiö)	Lehtonen 2011; Lehtonen 2013; Peltola, Åkerman, Bamberg, Lehtonen & Ratamäki 2017
---	--	---

Med hjälp av modellen delaktighetens cirklar har vi studerat människor i olika situationer och identifierat hur 1) meningsfulla sociala relationer bildas, 2) tjänster och livsmiljöer fungerar i vardagen och 3) samhällelig delaktighet förverkligas. Vi har noterat förhållandet mellan cirkarna, samspelet mellan dem, och de sociokulturella, ekonomisk-materiella och politiska dimensionerna av delaktighet. I följande stycken presenterar vi hur förståelsen för olika deltagargrupper delaktighet och välbefinnande formas när de granskas med hjälp av modellen delaktighetens cirklar.

Unga vuxna som står utanför arbetsliv och utbildning: För unga, mindre bemedlade vuxna som står utanför arbetsliv och utbildning betonas betydelsen av sociala relationer i det dagliga livet (Häikiö & Snellman 2017; Van Aerschot m.fl. 2016; Van Aerschot & Salminen 2018). Familjen, parrelationen och vännerna stärker delaktigheten och många upplever en stark sociokulturell delaktighet i sin vardag. Unga människor anser att kamrattstöd och vänner i samma livssituation är viktigt för att de ska klara vardagen. Unga människor får värdefulla resurser från sin familj och släkt, som till exempel pengar, mat och trygghet i nödsituationer.

Sociala relationer har ändå inte alltid en stärkande effekt på ungas delaktighet och deras möjligheter att verka utanför den egna privata sfären. Även om unga får subjektivt välbefinnande av den delaktighet de känner med sin närmaste krets öppnar sig få vägar för dem i livet objektivt sett (Van Aerschot & Salminen 2018). Unga personer får till exempel ofta sina första jobb genom "kontakter". Unga vars föräldrar är långtidsarbetslösa eller sjukpensionerade saknar ofta kontakter som skulle kunna ge dem dessa värdefulla första erfarenheter på arbetsmarknaden.

Den svaga ekonomiska situationen och det kulturella stigmat som är relaterat till psykisk ohälsa gör det svårare att skapa och upprätthålla sociala relationer (Korhonen & Rikala 2020; Rikala 2018; Salminen 2019). Många uppger att deras kontakter har minskat på grund av rehabiliteringen eller avbrott i studierna. Om man till exempel inte har råd med hobbyer består vänkretsen i högre grad av andra unga vuxna som också står utanför arbetslivet, vilket stärker känslan av att stå utanför samhället. Ibland kan vänkretsen också leda till skadliga aktiviteter, som till exempel missbruk, och då kan det bli nödvändigt att bryta relationen (Van Aerschot & Salminen 2018).

När det saknas stöd i hemmet och den omgivande miljön vet unga vuxna vart de ska vända sig för att söka stöd och hjälp från representanter för olika institutioner, såsom lärare eller vårdpersonal (Van Aerschot & Salminen 2018; Salminen 2020). Unga som hoppar av skolan på grund av psykisk ohälsa kommer i kontakt med primärvården, den specialiserade psykiatriska sjukhusvården och ofta även socialtjänsten, och de får lära sig söka stöd från FPA. Lyckade erfarenheter av stöd och tjänster stärker upplevelsen av delaktighet, medan de som lämnas utan hjälp får en ännu starkare känsla av att stå utanför samhället (Rikala 2020). Svårigheter med att få hjälp för psykiska problem berör särskilt unga människor i en instabil arbetsmarknadsposition. Om det är svårt att få vård blir försörjningsproblemen ännu svårare eftersom en vårdkontakt med den specialiserade sjukhusvården i praktiken är en förutsättning för att få olika typer av sjukersättning från FPA (Rikala 2018).

Många av de unga beskriver stöd- och servicesystemet som deras enda "kontaktyta med samhället", vilket inte bara innebär konkreta möten med olika serviceinstitutioner, utan också en mer abstrakt känsla av tillhörighet i samhället (Rikala 2021). Hur väl stöd- och servicetjänsterna lyckas svara på de ungas behov av hjälp får enligt Rikala (2020; 2021) långtgående konsekvenser för vilken relation de unga får till samhället (se även Snellman, Lehtonen & Van Aerschot 2016). Unga vuxna som upplevde att de fick rätt sorts stöd från samhället såg mestadels ljus på sina möjligheter att fortsätta sina studier i framtiden och komma in på arbetsmarknaden (se även Salminen 2019). De unga vuxna som upplevde att de blivit missförstådda eller avvisade av stödsystemet förhöll sig inte bara cyniskt till sina egna anställningsmöjligheter, utan var dessutom ofta ovilliga att göra en insats för ett samhälle som "har behandlat dem orättvist".

Unga vuxna som står utanför arbetsmarknaden har en relation till samhället som definieras av rädslan för att deras marginalisering ska bli bestående (Rikala 2019). Oförmåga att arbeta är en livssituation som står i konflikt med samhällets norm om lönearbete och ideal om aktivt medborgarskap. De ungas erfarenhet var att de av samhället betraktas som ett improduktivt "problem" som utnyttjar skattebetalarnas pengar. Många känner skuld för att de lever på socialt stöd och känner sig mindre värda än andra i samma ålder.

Unga människor försöker förbättra sin situation, till exempel genom att söka studie- eller praktikplatser eller delta i frivilligarbete och organisationsverksamhet. De motiveras i första hand av delaktighet i samhället, vilket många ansåg vara ett viktigare incitament än lön. Unga motiveras också av att hjälpa andra människor och påverka samhället. De funderar på hur de kan hjälpa andra ungdomar som inte får hjälp i vardagen av sina föräldrar (Van Aerschot & Salminen 2018). De vill använda sina egna erfarenheter av psykiska problem antingen i sitt framtida arbete eller i frivilligverksamhet (Rikala 2020). Många unga försöker förändra sina närmastes uppfattningar om psykisk ohälsa, till exempel genom att utmana sina vänner till ett nytt sätt att tänka. Detta är ett exempel på vardaglig politisk verksamhet: att försöka påverka i olika frågor i den egna gemenskapen. De unga vuxna som deltagit i vår studie saknar bredare erfarenhet av politiskt deltagande.

Äldre stadsbor: Äldre stadsbor bildar många typer av sociala relationer i sin vardag. Grupper av vänner, kamratstödsgrupper och gemenskaper samlas på stan, i det egna bostadsområdet och i samlingslokaler och bildar sina egna sociala rum (Wallin 2014a). Att träffas tillsammans skapar trygghet och samhörighet vilket skapar delaktighet i vardagen. Sociala relationer och grupper bygger på en symbolisk indelning av vilka som tillhör gruppen, vilka som inte gör det och på vilka grunder. Wallin (2014b) beskriver hur äldre kvinnor som bor i förort träffats i en invånarföreningslokal som de beskrev som ett "andningshål". De var aktiva och ordnade fester, basarer, loppmarknader, jogginggrupper och hantverksklubbar. Många av kvinnorna bodde ensamma men de stöttade varandra i vardagen och hjälpte och fick hjälp av sina grannar. De bands samman av bostadsområdet och

liknande livserfarenheter. Sammanhållningen stärktes ytterligare av nedskärningarna i servicen i bostadsområdet.

I en studie av Wallin (2019) visade det sig att offentliga rum som möjliggör samvaro upplevs som särskilt viktiga bland äldre. Staden som fysisk boendemiljö (inklusive den närliggande naturen) upplevs som särskilt viktig eftersom den möjliggör sociokulturell delaktighet för äldre stadsbor som har olika fysiska och sociala begränsningar för rörelse (Luoma-Halkola & Häikiö, 2020). Hinder i boendemiljön, som vinterväglag, backar eller långa avstånd, kan minska deltagandet om det är svårt att ta sig ut bland människor, till olika typer av service och meningsfulla aktiviteter. Däremot kan de resurser som boendemiljön erbjuder, såsom färdtjänst, närservice och sociala stödnätverk, möjliggöra självständiga aktiviteter och stödja delaktigheten i det egna livet men också i samhället. Servicebussar ger till exempel tillgång till närliggande tjänster, och servicebussresorna är i sig meningsfulla sociala evenemang som skapar tillhörighet för passagerarna. En del informanter uppgav att de får stöd i svåra livssituationer i servicebussen och känner sig mindre ensamma (Luoma-Halkola & Jolanki 2021).

I städer positionerar invånarna sig utifrån bostadsområdets sociala relationer och användningen av stadens rum kan medföra spänningar och förhandlingar även ur de äldres perspektiv (Maununaho, Luoma-Halkola & Puumala 2021; Sointu & Häikiö 2021). En grupp äldre som använde en servicebuss ville ha tillbaka en bänk som hade tagits bort. De ville ha något att sitta på medan de väntade på bussen. Genom att organisera sig och turas om att ringa chefen för det intilliggande köpcentret fick de tillbaka bänken (Luoma-Halkola & Jolanki 2021). Olika mötesplatser, som parker, invånarföreningslokaler eller församlingshem, möjliggör kollektiva aktiviteter och politisk delaktighet (Wallin 2019). Som ett exempel kan nämnas när apoteket i ett bostadsområde hotades av nedläggning och invånarna med hjälp av en namninsamling lyckades bevara sitt närapotek. En liknande rörelse startades för att bevara en bankautomat, men det lyckades inte. Genom stadsdelsföreningen bevakade de äldre invånarna bostadsområdets intressen och försvarade dess image. Motståndet mot institutionell styrning uppifrån stärkte sammanhållningen mellan invånarna.

Det dagliga livet för äldre anhängigvårdare som tar hand om sin partner i hemmet skiljer sig markant från vardagen för åldrande kvinnor i förorten som aktivt skapar sociala relationer. Vårdansvaret binder anhängigvårdaren till *en* särskild viktig relation, vårdgivarrelationen (Sointu 2016). Det dagliga livet kretsar kring omvårdnad och handlingar för både anhängigvårdarens eget och partners välbefinnande.

Anhängigvårdare tar hand om sitt eget välbefinnande genom att i interaktion med omgivningen skapa utrymmen åt sig själva som är fria från vårdansvar, så kallade egna utrymmen. De vårdgivare som Sointu intervjuat bor i städer och deras egna utrymmen skapas i stadsmiljön, till exempel när de rör sig i den närliggande naturen ensamma eller med en vän, eller när de sköter nödvändiga ärenden på stan, till exempel i affären eller på biblioteket. Också till exempel kamratstödsrelationer och grupper för kamratstöd (som anhängigvårdargrupper) utgör rum för meningsfulla sociala relationer för åtminstone en del av vårdgivarna.

För anhängigvårdare är möjligheten att ta del av meningsfulla sociala relationer utanför vårdrelationen oupplösligt kopplad till institutioner och tjänster. Det beror på att ju mer hjälp och vård partnern behöver desto svårare är det för vårdaren att lämna hen. Om det inte går att få vårdhjälp i hemmet med kort varsel måste anhängigvårdaren ta med sig sin sjuka partner till exempel till egna läkarbesök. Anhängigvårdare behöver tjänster som tillhandahålls av välfärdssamhället för att lösgöra sig från relationen (Sointu 2016). Om anhängigvårdaren inte får stöd från samhället för att täcka de utgifter som uppstår på grund av att hen behöver lämna sin partner för en stund blir möjligheterna att lösgöra sig ojämnt fördelade (se Van Aerschot 2014).

Ensamkommande unga flyktingar som anlänt som minderåriga: Under de senaste åren har det forskats i ensamkommande unga flyktingar som anlänt som minderåriga och deras delaktighet när det gäller bland annat boende, socialt stöd och vänskapsrelationer (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018, Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2019). Det ökade intresset förklaras av att de som kom ensamma utgör en speciell grupp som står inför stora utmaningar när det gäller delaktighet, marginalisering, välmående och tillhörighet. Ensamkommande invandrares sociala nätverk är utsprida och byggs upp transnationellt. I Finland är invandrarungdomarnas sociala relationer till stor del multietniska kamratrelationer som blir till i boendeenheter och klasser för förberedande undervisning. Detta har visat sig vara en särskild utmaning när det gäller integration och anknytning till vardagen och den

nya miljön (Kuusisto-Arponen 2016a). De unga själva önskar att de hittade finländska vänner. Att de sociala relationerna är transnationella orsakar oro för de unga eftersom familjen eller en del av den ofta har stannat kvar i hemlandet eller i ett tredje land på vägen. De tekniska förbindelserna med till exempel konfliktområden är ofta opålitliga och de ensamkommande unga har inte alltid information om vad som har hänt med resten av familjen.

Livet för ensamkommande invandrare som kommit till Finland som minderåriga styrs av flera förvaltnings institutioner och deras praxis. Även om Finland har kunnat ta hand om ensamkommande invandrares grundläggande boendebehov lyckas de befintliga systemen inte alltid identifiera de ungas sociala och kulturella behov, vare sig de handlar om boende (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018) eller anknytning till samhället och vardagen (Kuusisto & Tuominen 2019). Fallet med de ensamkommande visar att politik och förvaltningspraxis inte alltid är samordnade ens när det gäller utsatta grupper. Invandringspolitiken och de punktinsatser som gjorts i den invandringsrelaterade lagstiftningen de senaste åren har lett till brist på delaktighet i unga människors liv. Till exempel har begränsningarna i villkoren för familjeåterförening skapat helt nya problem för ungdomars integration och uppbyggnad av samhörighet. Det bor hundratals unga människor i Finland som har blivit familjelösa i asylprocessen (Kuusisto-Arponen 2016b). Förändringarna i invandringspolitiken har rentav lett till att ungdomar alienerats från det finländska samhället. Det kan till exempel vara svårt för dem att förstå varför familjeåterförening misslyckas eller varför det inte alltid ens är möjligt att lämna in en ansökan om återförening på grund av administrativa hinder (t.ex. att en familjemedlem blivit förhindrad att resa till närmaste finländska beskickning för att lämna in en ansökan). Detta får konsekvenser inte bara för de ungas välbefinnande, utan också för hur det finländska samhället framstår för dem och hur de själva definierar sin plats i det (Maïche 2017).

Man har dock även utvecklat tjänster och stödstrukturer för att stödja unga, med syfte att bidra till deras välbefinnande, anknytning, och inträde i samhället. En fadder(familjs)verksamhet har tagits fram för ensamkommande där den unga personen tilldelas antingen en fadderperson eller -familj som hen kan tillbringa en "vanlig" vardag med. Likaså erbjuds de som arbetar med unga olika material och metoder som till exempel en verktygslåda riktad till företrädare, Serene-

verksamheten för att stödja den mentala hälsan eller verktyget Kasvun palat (Tillväxtens bitar) för att stödja ungdomars välbefinnande. I de ungas vardagsliv utgörs de sociala relationerna framför allt av kontakter med andra ungdomar i samma situation eller med flyktingbakgrund. Detta är inte alltid det bästa stödnätverket, även om det kan ge en omedelbar känsla av delaktighet och en känsla av tillhörighet i samhället. Unga människor som förlitar sig på kamratstöd riskerar att få begränsade sociala kontakter och en svag koppling till en vidare social delaktighet. De får ingen insyn i det finländska samhället och dess system, och får inte kunskap om samhällets strukturer och tjänster eller sina egna rättigheter. I policyåtgärder och tjänster som syftar till att stärka delaktigheten för ensamkommande unga flyktingar som anlänt när de varit minderåriga behövs en bredare förståelse för alla de sätt som bygger upp delaktighet i vardagen (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018; Puumala 2019).

Invånargemenskap: Bostadsområden och invånargemenskaper är relaterade till såväl meningsfulla sociala relationer och tjänster i vardagen som till boendemiljöer och deltagande i samhället. Lehtonen (2011; 2013) har studerat gemenskapen bland invånarna i ett trähuskvarter i Tammerfors, som strävade efter att utveckla kvarteret till ett gemensamt rum öppet för alla (se även Peltola m.fl. 2017).

Invånargemenskapens verksamhet utgick ifrån idén om lokalsamhället som en källa till välbefinnande inte bara för kvarterets egna invånare utan även för hela staden. Verksamheten fick sitt ursprung i en stadsplaneringskonflikt där man planerade att riva trähuskvarteret för att ge plats åt en park som planerades på området. Invånarna aktiverade sig för att bevara sina hem.

Invånargemenskapens verksamhet utvecklades efter hand från att skydda kvarteret till att verka för ett gemensamt rum i staden. Invånarna utvecklade kvarteret med målet att skapa en plats för gemenskap, social hållbarhet och stadskultur. De lyfte fram boendeformens inverkan på individens välbefinnande. Invånarna satsade medvetet på att utveckla kvarteret som en aktör som tar tag i sociala problem som marginalisering eller de utmaningar som gamla människor möter. Genom att ta tillvara invånarnas kompetens och intressen utvecklade de konkreta handlingar relaterade till boende och vardagsliv. Invånarna hjälpte varandra med barnpassning, städning och inköp. De grundade matlagningsklubbar och renoverade bostadshus tillsammans. De strävade efter att bevara mångfalden i kvarteret så att människor i

olika åldrar med olika social bakgrund skulle kunna bo där. Mångfalden sågs som en resurs för utvecklandet av gemenskapen, liksom strukturen i kvarteret där gemensamma utrymmen sänkte tröskeln för interaktion med grannarna.

Invånarna talade om kvarteret som ett modellkvarter för hållbart boende, en by i staden eller ett möjligheternas kvarter. De visade på en urban boendeform som mer än tidigare beaktar individerna och deras välmående som en del av en större invånargemenskap. Genom sin aktivitet tog invånarna ställning till stadsplanering och bostadspolitik. De ville visa att det finns ett behov av mer mångsidiga urbana boendeformer som ökar stadsbornas välbefinnande och förebygger utanförskap. Invånarnas verksamhet för kvarteret kan ses som en motkraft till en individualistisk livsstil där individen ensam bär ansvaret för sitt eget välmående och sin egen välfärd. För invånarna i trähuskvarteret var invånargemenskapen en gemenskap med meningsfulla sociala relationer inom vilken man tog hand om varandra. Invånarna hjälpte till exempel de äldre som bodde i kvarteret att bo hemma så länge som möjligt genom att hjälpa dem med dagliga sysslor. Problem som uppstod försökte man lösa tillsammans så att ingen skulle behöva klara sig på egen hand.

Invånarna i ett villakvarter ordnade gårdsfester, poesi- och musikfestivaler, konstutställningar, teaterföreställningar och barnpjäser som var öppna för alla i staden. Därtill erbjöd de faciliteter där föreningar och organisationer kunde hålla sammankomster. Genom att ordna evenemang strävar invånarna efter att få publicitet och stöd för kampen för att skydda kvarteret. Samtidigt presenterar de en idé om en ny typ av halvoffentligt rum i staden, som i det här fallet skapades genom att invånarna bjöd in allmänheten till sina egna trädgårdar och kvarterets servicebyggnader. I och med detta ville de göra det egna bostadsområdet till ett rum i staden och göra området till en aktör som skulle ge autonomt utrymme och möjligheter för kollektiva evenemang och på det sättet öka stadsbornas sociala välbefinnande.

Cirklar som möjliggör och cirklar som förhindrar delaktighet

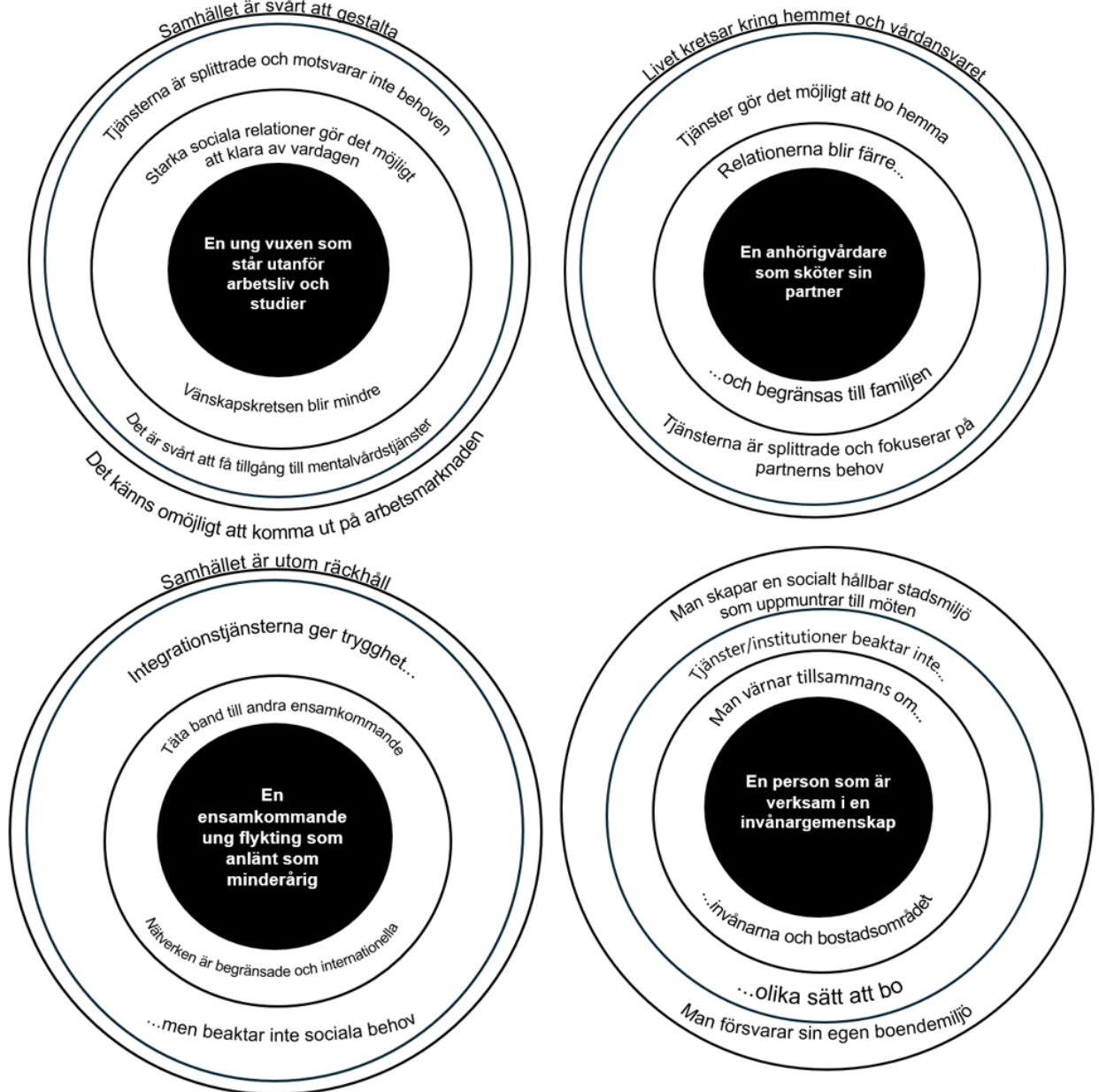
Ovan har vi med hjälp av exempel belyst betydelsen av delaktighetscirklarna för att skapa välbefinnande. Utifrån exemplen verkar det som att delaktighet generellt sett stödjer välbefinnandet, men om man gör en strikt tolkning kan det också försvaga välbefinnandet. Att överbetona en delaktighetscirkel kan till och med vara skadligt för

välbefinnandet. Om målet med delaktighetspolitiken till exempel är att ensidigt betona stöd för delaktighet på arbetsmarknaden finns det en risk för att andra delaktighetscirklar ignoreras. Eller om syftet är att öka delaktighet med hjälp av välfärdstjänster utan att ta hänsyn till betydelsen av de sociala relationerna för personer som behöver tjänsterna, eller utan kunskap om vad som hindrar personen från att delta i samhället, har tjänsterna små chanser att stödja den delaktighet som tryggar ett övergripande välbefinnande. Det är viktigt att beakta både den objektiva och subjektiva karaktären av välbefinnande. Deltagande i välfärdstjänster eller arbetsmarknad kan vara viktigt ur ett objektiv välfärds perspektiv. Men om individen inte finner deltagandet meningsfullt kommer inte välbefinnandet att öka. Delaktighet för att trygga välbefinnandet kan inte enbart baseras på tvång eller skyldigheter, utan agens är en förutsättning för delaktighet (se Mäntyneva & Hiilamo 2018; Raivio & Karjalainen 2013).

Skärningspunkterna mellan vardagsdelaktighet och välbefinnande i de grupper vi undersökte visar att delaktighet som stärker välbefinnandet skapar möjliggörande cirklar, och delaktighet som försvagar välbefinnandet skapar exkluderande cirklar:

- Att *sociala relationer* är anpassningsbara, det vill säga att man kan kombinera olika aktörer med olika delar av ens vardag beroende på situation, skapar möjliggörande ramar. Beroende av familj, vänner och andra i samma situation som en förutsättning för att klara av vardagen, utesluter deltagande i vidare sammanhang än dessa, vilket leder till att cirkarna krymper eller sluter sig.
- I *institutioner för möten* kan ett fokus på resurser skapa cirklar som möjliggör delaktighet. Metoder och verksamhetsmodeller där man utgår ifrån brukarna och utvecklar verksamheten tillsammans med dem stärker delaktigheten. Också gemensamma aktiviteter inom invånargemenskaper och tillgänglighet i bostadsområden är exempel på hur samverkan mellan olika delaktighetscirklar ger ökad delaktighet och inflytande, och ökar tryggheten i vardagliga sociala relationer. Att bemöta människor på ett problemorienterat sätt, där deras behov och det stöd som erbjuds anpassas till den logik som styr tjänsterna, skapar i sin tur exkluderande cirklar för delaktighet. I sådana fall stöder inte tjänsterna människors behov av delaktighet och välbefinnande.
- När det gäller *medlemskap i samhället* möjliggörs och utökas delaktigheten genom sådan agens som strävar efter att reformera samhället. Här är det

centralt att generera praktisk expertis och funktionella nätverk. Exkluderande cirklar för delaktighet uppstår när samhället inte erkänner individens agens när det gäller den egna livssituationen. Sådan praxis förpassar folk till marginalen och leder bara till svaga kopplingar till det omgivande samhället.

Figur 2: Cirklarnas storlek varierar för olika grupper och beroende på livssituation. Cirklarna kan vidgas och möjliggöra delaktighet eller krympa och slutas, vilket leder till att andra cirklar får för stort utrymme.

Det är viktigt att notera att politiskt beslutsfattande, olika tjänster och stadens struktur kan ha en central inverkan på huruvida delaktighetens cirklar blir möjliggörande eller

uteslutande i olika livssituationer. För att stärka de möjliggörande cirkarna för delaktighet behövs information om människors vardag, olika situationer och önskemål. Ett sätt är att utnyttja folks erfarenhetsbaserade kunskap när man planerar tjänster och boendemiljöer. Förutom att man tar fram kunskap med hjälp av erfarenhetsexperter kräver det att man också identifierar olika aktörers roll, och utvärderar för vilka motiv kunskapen kommer att utnyttjas (Leino & Puumala 2021). Det handlar om huruvida kunskapen kommer att användas för ständigt åtstramande förvaltningspraxis eller för att bygga nya verksamhetsmetoder och nätverk som stödjer delaktighet och erkänner betydelsen av människors vardagserfarenheter som ett centralt element i skapandet av delaktighet (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2022).

Till sist

Vi har granskat sambandet mellan delaktighet och välbefinnande för att skapa förståelse för delaktighetens och välbefinnandets natur som situations- och kontextbundna fenomen. Även om våra resultat visar att delaktighet ofta korrelerar med välbefinnande förutsätter välbefinnande inte alltid delaktighet. En person som står utanför arbetslivet kan känna välbefinnande tack vare starka nära relationer. Å andra sidan ökar delaktighet inte alltid välbefinnandet. Om man tvingas ut i arbetslivet ökar det kanske inte det upplevda välbefinnandet. Ur denna synvinkel är det viktigt att samtidigt beakta välbefinnandets subjektiva och objektiva natur. Istället för ensidig delaktighet bör vi sträva efter en bredare och mer omfattande delaktighet, så att välbefinnandet blir mer objektivt och bestående men ändå så att deltagandet blir genuint och inte påtvingat.

Med hjälp av delaktighetens cirklar-modellen har vi studerat hur delaktighet uppstår i olika livssituationer för unga vuxna som står utanför arbetsliv och utbildning, äldre stadsbor, ensamkommande flyktingungdomar som varit minderåriga då de kom till Finland och personer som är verksamma i invånargemenskaper. På det här sättet har vi har alltså utmanat den politiskt-administrativa idén att delaktighet är motsatsen till marginalisering eller bygger på deltagande. Samhället bildas inte som ett förhållande mellan outsiders och insiders. I stället består det av människor i olika situationer och relationerna mellan dem, levnadsmiljön och sociala institutioner. Delaktighet är inte en statisk antingen-eller-situation. En individ kan vara delaktig och

icke delaktig på en och samma gång (Du Toit 2004, 1005). Delaktighet utgår ifrån en individs relation till andra människor, olika verksamhetsmiljöer och samhället i stort. Delaktighet är en egenskap som är integrerad i hela en människas liv och handlar om att höra till ett (socialt) sammanhang.

Delaktighet och inflytande är viktiga dimensioner av välbefinnande. Cirklar som möjliggör delaktighet fungerar precis så här: de ökar individens sociokulturella, ekonomisk-materiella och politiska delaktighet. Exkluderande cirklar stöder inte det övergripande välbefinnandet, utan utesluter snarare personer i en utsatt situation från delaktighet i samhället och aktivitetsmöjligheter. Delaktighetens cirklar-modellen erbjuder kommunernas välfärdsarbete ett verktyg för att kritiskt granska de inbördes sambanden mellan delaktighet och välbefinnande för invånare i olika livssituationer. Dessutom kan man använda modellen för att utvärdera kommunens åtgärder för att skapa cirklar som möjliggör delaktighet och förebygga cirklar som förhindrar delaktighet.

Litteratur

- Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik (1993). Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. I verket Martha Nussbaum & Amartya Sen (red.) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Béland, Daniel (2007). The Social Exclusion Discourse: Ideas and Policy Change. *Policy & Politics*, Vol. 35, No. 1, s. 123–139.
- Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni & Schulman, Harry (2017, red.). *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*. Tampere: Tampere University Press.
- Bäcklund, Pia, Häikiö, Liisa, Leino, Helena & Kanninen, Vesa (2018). Bypassing Publicity for Getting Things Done. Between Informal and Formal Planning Practices in Finland. *Planning Practice & Research*, Vol. 33, No. 3, s. 309–325.
- Bäcklund, Pia & Mäntysalo, Raine (2009). Yhdyskuntasuunnittelun teorioiden kehitys ja asukkaiden osallistumisen tarkoitus. *Terra*, Vol. 121, No. 1, s. 19–31.
- Du Toit, Andries (2004). 'Social Exclusion' Discourse and Chronic Poverty. A South African Case Study. *Development and Change*, Vol. 35, No. 5, s. 987–1010.
- Fergusson, Ross (2004). Discourses of Exclusion. Reconceptualization Participation Amongst Young People. *Journal of Social Policy*, Vol. 33, No. 2, s. 289–320.

- Fraser, Nancy, Dahl, Hanne Marlene, Stoltz, Pauline & Willig, Rasmus (2004). Recognition, Redistribution and Representation in Capitalist Global Society: An Interview with Nancy Fraser. *Acta Sociologica*, Vol. 47, No. 2, s. 374–382.
- Häikiö, Liisa (2012). From Innovation to Convention. Legitimate Citizen Participation in Local Governance. *Local Government Studies*, Vol. 38, No. 4, s. 415–435.
- Häikiö, Liisa (2014). Sosiaalinen oikeudenmukaisuus sosiaaliturvan uudistamisessa. I verkot Liisa Häikiö & Helena Leino (red.) *Tulkinnan mahti. Johdatus tulkitsevan politiikka-analyysiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Häikiö, Liisa & Leino, Helena (2014). Tulkitsevan politiikka-analyysin lähtökohdat. I verkot Liisa Häikiö & Helena Leino (red.) *Tulkinnan mahti. Johdatus tulkitsevan politiikka-analyysiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Häikiö, Liisa & Salminen, Jarkko (2016). Osallistuvan budjetoinnin oikeudenmukaisuus. *Janus*, Vol. 24, No. 4, s. 340–357.
- Häikiö, Liisa & Snellman, Karita (2017). Marginaalisessa yhteiskunnallisessa asemassa olevien nuorten osallistuminen. I verkot Pia Bäcklund, Jouni Häkli & Harry Schulman (red.). *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*. Tampere: Tampere University Press.
- Isola, Anna-Maria, Kaartinen, Heidi, Leemann, Lars, Lääperi, Raija, Schneider, Taina, Valtari, Salla & Keto-Tokoj, Anna (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Helsinki: THL.
- Kainulainen, Sakari (2010). Syrjäytymisen vastaisen työn taloudelliset reunaehdot. I verkot Terhi Laine, Susanna Hyväri & Vuokila-Oikkonen (red.). *Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla*. Helsinki: Tammi.
- Kallinen, Yrjö & Häikiö, Liisa (2020). Individualization of Disadvantaged Young People's Agency, *Journal of Youth Studies*.
- Keränen, Marja (2014). Onko politiikkaprosessi politiikkaa vai hallintoa? I verkot Liisa Häikiö & Helena Leino (red.). *Tulkinnan mahti. Johdatus tulkitsevan politiikka-analyysiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Koivisto, Juha, Isola, Anna-Maria & Lyytikäinen, Merja (2018). *Osallisuus kuuluu kaikille Innokylän innovaatiokatsaus*. Helsinki: THL.
- Korhonen, Maija & Rikala, Sanna (2020). Toipumista työtä varten. Työn moraaliset järjestykset työuran katketessa mielenterveyssyistä. *Sosiologia*, Vol. 57, No. 3, s. 260–277.

- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto, Anna-Kaisa (2019). Socio-material Belonging. Perspectives for the Intercultural Lives of Unaccompanied Refugee Minors in Finland. *Journal of Intercultural Studies*, Vol. 40, No. 4, s. 363–382.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016a). Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. *Sosiologia*, 53: 4, 396–415.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016b). Perheettömiksi suojellut. Yksin tulleiden alaikäisten oikeus perheeseen. I verkot Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (red.). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere, Vastapaino.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018). Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena. Suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana? *Janus*, Vol. 26, No. 4, s. 370–378.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Tuominen, Jaakko (2019). Epäilyä ja myötätuntoa: yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Aamulehdessä, Helsingin Sanomissa ja YLE:n verkkouutisissa 2014–2016. *Media ja viestintä*, 42: 3, s. 187–212.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2022, kommande) Tiedon yhteistuottamisen käytännöt: muistoihin perustuva kokemustieto päätöksenteon tukena.
- Lagerspetz, Eerik (2011). Hyvinvoinnin filosofia. I verkot Juho Saari (red.): *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 79–105.
- Leeman, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. *Yhteiskuntapolitiikka*, Vol. 81, No. 5, s. 586–594.
- Lehtonen, Pauliina (2011). Kylä kaupungissa: yhteisö kansalaisvaikuttamisen välineenä. I verkot Seppo Kangaspunta (red.). *Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press.
- Lehtonen, Pauliina (2013). *Julkisesti uskottavat. Kansalaisten kokemuksellinen tieto ja performatiiviset osallistumiskäytännöt*. Acta Universitatis Tampereensis. Tampere: Tampere University Press.
- Leino, Helena & Puumala, Eeva (2021). What Can Co-creation Do for the Citizens? Applying Co-creation for the Promotion of Participation in Cities. *Environment and Planning C: Politics and Space*, Vol. 39, No. 4, s. 781–799.

- Levitas, Ruth (1996). The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony. *Critical Social Policy*, Vol. 16, No. 46, s. 5–20.
- Levitas, Ruth (2004). Let's Hear it for Humpty. Social Exclusion, the Third Way and Cultural Capital. *Cultural Trends*, Vol. 13, No. 2, s. 41–56.
- Luoma-Halkola, Henna & Häikiö, Liisa (2020). Independent Living with Mobility Restrictions. Older People's Perceptions of Their Out-of-home Mobility. *Ageing & Society*, 1–22.
- Luoma-Halkola, Henna & Jolanki, Outi (2021, kommande). Aging Well in the Community. Understanding the Complexities of Older People's Dial-a-ride Bus Journeys. *Journal of Aging Studies*.
- Maïche, Karim (2017). Nuoret turvapaikanhakijat ja luottamuksen rakentuminen arjen käytännöissä. I verk et Veronika Honkasalo, Karim Maïche, Henri Onodera, Marja Peltola & Leena Suurpää (red.). *Nuorten turvapaikanhakijoiden elämää vastaanottovaiheessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Maununaho, Katja, Luoma-Halkola, Henna & Puumala, Eeva (2021, kommande) Conviviality in the city: Experience-based spatial design against segregation of places. *Journal of Urbanisim: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*.
- Mezzadra, Sandro & Neilson, Brett (2012). Between Inclusion and Exclusion. On the Topology of Global Space and Borders. *Theory, Culture & Society*, Vol. 29, No. 4–5, s. 58–75.
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018). Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka*, Vol. 83, No. 1, s. 18–28.
- Osborne, Stephen P. (2010, red.). *The New Public Governance? Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*. London, New York: Routledge.
- Peltola, Taru, Åkerman, Maria, Bamberg, Jarkko, Lehtonen, Pauliina & Ratamäki, Outi (2017). Emergent Publics and Affects in Environmental Governance. *Journal of Environmental Policy & Planning*, Vol. 20, No. 2, s. 157–169.
- Puumala, Eeva (2019). Kohtaamisen rohkeus nuorten maahanmuuttajataustaisten aikuisten kertomana. I verk et Ilari Hetemäki, Hannu Koskinen, Tuija Pulkkinen & Esa Väliverronen (red.). *Kaikenlaista rohkeutta*. Helsinki: Gaudeamus.

- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat. I verket Taina Era (red.). *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Rikala, Sanna (2018). Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämänkuluissa. *Yhteiskuntapolitiikka*, Vol. 83, No. 2, s. 159–170.
- Rikala, Sanna (2019). Nuorten aikuisten masennus ja sosiaalinen kipu. I verket Karin Filander, Päivi Siivonen & Maija Korhonen (red.). *Huiputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja sosiaalisen kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Rikala, Sanna (2020). Agency Among Young People in Marginalised Positions. Towards a Better Understanding of Mental Health Problems. *Journal of Youth Studies*, Vol. 23, No. 2, s. 1–17.
- Rikala, Sanna (2021, i tryck) Masentuneiden nuorten kamppailuja työkyvyttömyyden hallinnasta. I verket Kristiina Brunila, Esko Harni, Antti Saari & Hanna Ylöstalo (red.) *Terapeuttinen valta ja kansalaisuus. Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Röcke, Anja (2014). *Framing Citizen Participation. Participatory Budgeting in France, Germany and the United Kingdom*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Salminen, Jarkko (2019). Nuoren kuntoutusrahan luoma osallisuus toimintamahdollisuuksina. *Yhteiskuntapolitiikka*, Vol. 84, No. 4, s. 393–402.
- Salminen, Jarkko (2020). Contradictions Between Individually Needed and Institutionally Offered Forms of Recognition. *Constellations*, Vol 27, No. 4, s. 732–745.
- Sandberg, Otso (2015). *Hallittu syrjäytyminen. Miten syrjäytymisestä muodostui lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?* Acta Universitatis Tamperensis. Tampere: Tampere University Press.
- Setälä, Maija (2003). *Demokratian arvo. Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Silver, Hilary & Miller, S. M. (2003). Social Exclusion. *Indicators*, Vol. 2, No. 2, s. 1–17.
- Sipilä, Jorma (1985). *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Helsinki: Tammi.
- Snellman, Karita, Lehtonen, Pauliina & Van Aerschot, Lina (2016). Työtön, kouluttamaton ja syrjäytynyt – vai osaava ja aktiivinen nuori? I verket Antti Halmetoja, Pertti Koistinen & Satu Ojala (red.). *Sosiaalipolitiikan lumo. Esseitä*

- sosiaalipolitiikan kipupisteistä ja suunnasta*. Tampere: Tampere University Press.
- Sointu, Liina (2016). *Hoiva suhteessa. Tutkimus puolisoaan hoivaavien arjesta*. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere: Tampere University Press.
- Sointu, Liina & Häikiö, Liisa (2021, opublicerad manuskript), Urban Encounters in Older Urban Dwellers' Daily Lives.
- Timulak, Ladislav (2014). Qualitative meta-analysis. I verket Uwe Flick (red.). *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. London: SAGE.
- Tuurnas, Sanna (2016). *The Professional Side of Co-Production*. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere: Tampere University Press.
- Van Aerschot, Lina (2014). *Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus, sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön*. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere: Tampere University Press.
- Van Aerschot, Lina & Salminen, Jarkko (2018). Hyvä, paha lähiö. Nuoret ja asuinalueella syntyvä sosiaalinen pääoma. *Sosiologia*, Vol. 55, No. 3, s. 248–262.
- Van Aerschot, Lina, Häikiö, Liisa, Snellman, Karita & Kallinen, Yrjö (2016). Nuoret, pienituloisuus ja asuinalueiden eriytyminen. Lähiössä asuvien nuorten käsityksiä taloudellisesta niukkuudesta. *Yhteiskuntapolitiikka*, Vol. 81, No. 5, s. 540–550.
- Wallin, Antti (2014a). Pilke silmäkulmassa. Eläkeläismiesten porukointi kaupunkiaukiolla. *Yhdyskuntasuunnittelu*, Vol. 52, No 1, s. 53–68.
- Wallin, Antti (2014b). Ikääntyvä kerrostalolähiö ja sen eläkeläisnaiset. *Yhteiskuntapolitiikka*, Vol. 79, No. 5, s. 509–520.
- Wallin, Antti (2019). *Eläkeläisten tila. Kaupunkitilan ja eläkeläisten sosiaalisen toiminnan tarkastelua*. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere: Tampere University Press.
- Williams, Colins C. & White, Richard (2003). Conceptualising Social Inclusion. Some Lessons for Action. *Municipal Engineer*, Vol. 156, No. 2, s. 91–95.